

DOLENJSKI LJUDSKI PESNIK IN GODEC IVAN RUPNIK-MOŽE

(1813—1882)

Karel Bačer

»...s podrobnim zgodovinskim študijem pa bodo počasi prišla na dan imena danes neznanih ljudi, ki so zlagali umetne slovenske pesmi in ki jih zgodovinar in teoretik naše poezije ne more in ne sme prezreti...«

Glonar, SNP IV, 59

Jeseni 1867 se je pisatelj Trdina preselil z Reke v Bršlin pri Novem mestu, da bi študiral »v tej glavni in najčvrstejši koreniki slovenstva našo narodnost in značaj in sploh vsa svojstva našega plemena«. V ta namen je v naslednjih letih prepotoval skoraj vse kraje med Višnjo goro in Metliko, med Krškim, Ribnico in Kočevjem. Vsepovsod je pozorno opazoval ljudi, si zapisoval njihove navade, način življenja, mišljenja in govorjenja ter nabral gradivo, katerega je v 80. letih, ko ga je iz literarnega molka zvabil Ljubljanski Zvon, pridno porabljal v znamenitih Bajkah in povestih o Gorjancih. Ker je bil nenavadno oster opazovalec in je imel smisel tudi za najdrobnejše stvari iz človeškega življenja, je ustvaril pravo enciklopedijo o Dolenjski in njenem človeku, da more še danes s pridom črpati iz nje, kdorkoli se hoče z njima znanstveno ukvarjati.

Povsem umljivo je, da se je Trdina zanimal tudi za ljudsko slovo in za odnos Dolenjcev do ljudske pesmi. Pri tem je opazil, da Dolenjec, čeprav živi težko življenje, ljubi zabavo in petje in da še vedno sproti nastaja ljudska pesem in se širi od človeka do človeka, iz kraja v kraj. »Zdaj se vname samo eno srce, včasih moško... včasih že precej postarno in za pol ure je pesem dogotovljena, in se začne tisti hip tudi prepevati... Kmalu jo zna cela hiša in rodovina pesnikova... čez pet let celi okraj, čez deset ali dvajset že velik del kranjske in štajerske dežele« (Omika, ZS IX, 159).

Trdina si je zabeležil tudi nekatere pevce iz novomeške okolice: Kulovca in Šenico iz Dolenjskih Toplic, prečenska učitelja Janeza Kaligerja in Tomšiča; Peterlina; mešetarja Pirca iz Malinske vasi, goslarja Žungerja iz Grčevja, klateža Luko, mlinarja Brolca ter nekega kmeta iz Bučne vasi, ki je »naredil pesem v spomin rajnega, obče priljubljenega prošta Arkota« (ZS IX, 160—174). V istih časih je bil po

Trdinovi sodbi najbolj slaven mlinar Brolec, avtor zabavljivih pa tudi nabožnih pesmi.

Danes vedo ljudje o večini teh pevcev povedati le malo ali pa nič. Bročevo ime na primer je docela pozabljeno in če vprašuješ po njem, utegneš izvedeti le, da je bil verjetno doma iz okolice Težke vode, kjer žive še danes ljudje tega imena. Ni pa seve izginilo v pozabo tudi Bročevó delo. Ta ali oni starec ve pač zapeti pesem o Marku s Poganca, ki »je velik osu bil, k je svojo ženo spridu« ali o Stražanu Brezarju, »k je zmerom na jago hodu, družga ustrelu nikul nej, ko kuzlo tam pred podom«; ne ve pa, da je avtor teh dveh šaljivk prav omenjeni Brolec.¹

Presenetljivo pa je, da se je od vseh poprej navedenih godcev in pevcev ohranil v ljudskem izročilu pravzaprav edinole Ivan Rupnik-Može, to je prav tisti, ki mu Trdina v Omiki, kjer bi to še posebno pričakovali, ni privoščili niti imena, ampak ga je odpravil zgolj z besedami: bučenski kmet.² Njegove pesmi pomnijo posebno starejši ljudje še danes in jih znajo povečini celo peti, vedo pa tudi, da jih je zložil prav Može. Take so: Pesem od Trške gorice, O toči, Češminka, Pesem o Pepci Rusovi, Nova mera — nova vaga. Da, raziskovanje na terenu je pokazalo, da je Može še danes pevec dolenjskega človeka, ki živi v okolici Novega mesta, predvsem pa na ozemlju, ki se razprostira med Bršlinom, Prečno, Malim Kalom pri Mirni peči, Dol. Karteljcem in Bučno vasjo. Ker prav do zadnjega časa Može skorajda ni bil v evidenci niti literarnih zgodovinarjev³ niti etnografov, dasiravno sodi po tehtnosti svojih del vsaj v isto vrsto kakor n. pr. Kančnik ali Kračman, in ker vemo prav o dolenjskih pesnikih le malokaj več kot to, kar je že skoraj pred sto leti napisal Levstik, naj pričujoča razprava vsaj deloma zapolni vrzel in tako pomaga pravičneje oceniti delež, ki ga ima v našem ljudskem slovstvu Dolenjska.

*

Leta 1952 me je prijatelj Milko Matičetov opozoril, da bi bilo dobro raziskati dolenjske godce in pevce, češ da imam v Novem mestu za to stvar lepo priložnost. Kmalu zatem sem zaprosil za pomoč znanega klarinetista in dolgoletnega člana novomeške godbe Franca Misjaka, upokojenega pismonošo. Znano mi je bilo namreč, da izhaja možakar iz stare godčevske družine v Regerči vasi, da je z igranjem, petjem in šalami desetletja zabaval ljudi na ohceti in veselica, predvsem pa, da je kljub 74 letom ohranil izvrsten spomin. Misjak je bil takoj

¹ O Bročevem avtorstvu gl. Trdina ZS IX, 162. Mimogrede bodi omenjeno, da je dve varianti objavil Strekelj (ŠT. 8603—4), vendar ju ni znal lokalizirati, ker ni poznal Poganc pri Novem mestu.

² Pač pa ga večkrat omenja v drugih delih in v notesih, n. pr. v ZD VI, 281. Prim. tudi o. c., 352.

³ Zanj se je mimogrede zanimal že pokojni dr. A. Turk, v zadnjem času pa prof. Janez Logar (gl. Trdina ZD VI, 352).

pripravljen ustreči prošnji in mi je kmalu zatem prinesel na treh listih z lastno roko zapisane precej zabeljene šale in pesmi, kakršne se pojo v zabavo veseli družbi. Na vprašanje, ali niso te stvari nemara njegova tvorba, mi je povedal, da so vse tuja last, podedovane od enega godčevskega rodu do drugega, največ pa da jih je naredil neki Anton Može, kmet iz Bučne vasi pri Novem mestu. O njem mi je vedel povedati, da je bil klarinetist in velik šaljivec in da je umrl pred 70 ali 75 leti. Teh šal so se od Možeta naučili njegovi kameradi, od njih pa tudi Misjak iz Regerče vasi. Od le-tega jih je prevzel njegov sin, to je moj informator. Ali to je bilo vse.

Tudi Misjakov nekoliko mlajši godčevski in stanovski tovariš Adolf Plapper je vedel za Možeta. Trdil je, da je bil godec in »komponist«, da pa je skladal le kosmate, zato mi jih bo povedal ob posebni priliki. Obljube ni izpolnil, ker je junija 1953 umrl. Od kod je bil Može, Plapperju ni bilo znano.

Iskanje kakih stvarnejših podatkov o Možetu je bilo dolgo zaman in bi se še zlepa nemara ne zaobrnilo v pravo smer, da nisem marca 1953 spoznal 72-letne Ančke Kumljeve iz Male Bučne vasi. Le-ta Možeta ni poznala osebno, pač pa je o njem slišala kot otrok pripovedovati nekega Drakslovega Lojza, ki je svoje dni sam fantoval z godcem in je znal več njegovih pesmi. Povedala mi je, da je Može le domače ime, pravo pa Rupnik. — Iskanje je zavrlo tudi to, ker so moji informatorji poznali pesnika le pod imenom Može, pa tudi to, da je edino Misjak navajal krstno ime (Anton). Šele ko sem dobil iz kapiteljskega arhiva »Pesem od prošta g. Jerneja Arkota«⁴ s pripombo, da jo je spesnil klarinetist Janez Rupnik, je bilo mogoče preiti na iskanje podatkov po matrikah. Tako so prav te težave, ki so jih povzročala navzkrižna mnenja o imenu samem, pa tudi različne sodbe starih ljudi, da je bil godec neporočen, da ni imel potomcev, da je imel sina, da je bil pastir v Bršlinu, da je stanoval v Bučni vasi, na Daljnem vrhu, v Regerči vasi, na Kamencah itd. pripomogle, da sem se s tem večjo vztrajnostjo zagrizel v iskanje, dokler se mi ni posrečilo zbrati razmeroma obsežno gradivo. Razkrila se mi je zanimiva podoba o ljudskem muzikantu, skladatelju in pesniku, hkrati pa podoba razmer, ki z novim načinom življenja čedalje bolj tonejo v pozabo. V naslednjem podajam, kar sem ugotovil.

I. Rupnikovo življenje

Ime Rupnik je na Dolenjskem razmeroma redko. V Bučni vasi danes ni več nobene družine s tem imenom in tudi nihče ne ve, kam je izginila. Seznam naročnikov Dolenjskega lista izkazuje enega samega Rupnika, in sicer iz Luč pri Grosupljem. Vendar družina ne ve, da bi bila kaj v rodu z godcem, češ da so se njeni predniki priselili

⁴ Pesem je bila objavljena že v Križu II (1932), 51 (opozorilo prof. Janeza Logarja).

iz okolice Logatca. Tudi matične knjige prečenske fare⁵ ne poznajo razen bučenskih Rupnikov nobenih drugih in kakor se ti pojavijo v statusih okoli 1849 v Bršlinu od neznano kod, tako izginejo s smrtjo godca. Ko sem zaključeval zbiranje podatkov, sem že mislil, da bom moral pustiti to vprašanje odprto; tedaj pa sem od dijakov v šoli izvedel, da stanujejo na Malem Kalu pri Mirni peči še danes Rupniki in da se pri hiši reče pri Možetovih. Pokazalo se je, da izvira tudi naš godec od tod in da ga sorodniki še pomnijo. Tako je bilo z njihovo pomočjo mogoče seči tudi v življenje godčevih prednikov na Malem kalu pri Mirni peči.

Po družinskem sporočilu⁶ je neki Rupnik prišel iz Logatca za hlapca na hmeljniško graščino. Ker je bil priden in varčen, si je na pol ure oddaljenem Malem kalu kupil zemljo in leseno bajto.⁷ Če je bil to v resnici godčev oče, kakor pravi hišna tradicija, potem je bil to Jernej Rupnik. O njem iz matrik nisem mogel ugotoviti drugega, kakor da je bil poročen z domačinko iz bližnjih Gorenjih Kamenj Uršulo Bašelj (1777—1839).⁸ Rupniki so bili polgruntarji in hkrati hmeljniški lovci. Njihova hiša je imela št. 7, prav toliko jih je tedaj bilo v vasi.

Jernej in Uršula sta imela štiri otroke: Marijo (1808—1875), Andreja (1810—1863), Ivana Evangelista (25. dec. 1813—23. maja 1882), in Uršo (roj. 1818).⁹

Kdaj je umrl Jernej, nisem mogel ugotoviti, 1838 je že gospodarila vdova Urša, po njeni smrti 1839 pa najstarejši sin Andrej.

Kakšna je bila mladost tretjega otroka — poznejšega godca, ni znano, prav tako ne, kje se je naučil brati in pisati. Tiste čase v bližini ni bilo redne šole, kajti mirnopeška je bila ustanovljena šele 1858. Tudi ne kaže, da bi bil služil vojake, kajti za leta 1838—1841 je v statusih zabeleženo izpolnjevanje verskih dolžnosti.

Tudi potem, ko je po materini smrti zagospodaril starejši sin, je ostal Janez še vsaj eno leto doma. 19. januarja 1842 pa se je poročil s štiri leta mlajšo polgruntarjevo hčerjo iz bližnjih Dolenjih Kamenj — Marijo Janc. Poročal ju je Anton Lapajna, subsidiar v Mirni peči, priči pa sta bila ženinov brat Andrej in Jurij Kogovšek. Ker je pri ženinu navedeno stanovališče Novo mesto 66, kot poklic pa »Wirth«, se je moral malo popreje preseliti v Novo mesto in tu prevzeti gostilno.¹⁰

⁵ Pri iskanju po matrikah so mi pomagali I. Gerčar, vikar v Prečni, I. Kastelic, žup. upravitelj v Mirni peči, in A. Ambrožič, župnik v Smihelu, za kar se jim na tem mestu zahvaljujem.

⁶ Godčev pranečak Jože Rupnik, današnji gospodar na Malem Kalu 5.

⁷ Stare hiše ni več, na njenem mestu stoji zdaj kozolec.

⁸ Podatke za kalske Rupnike sem črpal v matrikah v Mirni peči.

⁹ Marija je umrla 1875 kot gostačka v Novem mestu na št. 160 pri svoji mlajši sestri Urši, poročeni z Antonom Janklom.

¹⁰ Hiša je bila last Antona Bedenčiča, pozneje je dobila št. 64, danes pa je last dr. Ivanetiča (Glavni trg 5).

Že tri dni po poroki se je zakoncema rodila hči Marija, nato pa v krajših presledkih še ostali otroci, skupaj troje deklet in šest fantov. Ker pa je v hiši vladala precejšnja revščina in je razsajala tudi jetika, so skoraj vsi otroci pomrli v rani mladosti: Ivan (I) star poldrugo leto, Frančiška 21 let, Terezija 20, Ivan (II) 8, Franc 19, Miha (I) 4, Miha (II) mesec in pol. Tudi prvorojenka Marija je umrla verjetno že pred 1847, zadnji otrok Ivan (III) pa je bil 1869–71 učenec ljudske šole, potem pa za njim izgine sleherna sled.¹¹

Tudi neprestano menjavanje stanovališč kaže na dokaj mizerne razmere v Rupnikovi družini. Ob poroki 1842 ga najdemo v Novem mestu na št. 66, naslednji dve leti v Kandiji 19, 1847 pa prav tam na št. 20. Naslednje leto se je preselil v Bršlin 20. Koliko časa je živel tu, ne vemo, pač pa ga 1855 najdemo v Vel. Bučni vasi 12. 1857 in 1858 je bil na št. 11, nato pa znova na št. 12. 1865 je stanoval v Mali Bučni vasi 5, dve leti kasneje pa je zabeležen na št. 6.¹² Če ne gre kje za pisno napako ali nemara za spremembo hišne številke, so Rupnikovi v štiridesetih letih kar desetkrat menjali stanovanje. Dva vira sicer navajata kot bivališče tudi Regerčovo vas in današnji Otočec, vendar se to ne zdi verjetno.

Dasiravno so podatki po matrikah skopi, pa vendarle zgovorno kažejo, da je v Rupnikovi družini vladala velika mizerija in da je bil godec nemirna bohemska narava, ki ga je življenje premetavalo iz enega kraja v drugega. Da se je vedno držal v bližini Novega mesta, je najbrž vzrok v tem, ker je bil član novomeške meščanske godbe.

Najstarejši Dolenjci Rupnika še pomnijo. Ker ni znana nobena njegova podoba, smo navezani na opis starih ljudi. Ti pravijo, da je bil suhe srednje postave. D. Leopold Picigas (1863–1955) se ga je dobro spominjal iz mladih let in ga je 1932 opisal takole: »...bil je srednje velikosti in silno prijazen, dolenjska dobrohotnost in godčeva šaljivost sta mu blažili obraz.«¹³

Isti je dvajset let kasneje vedel še naslednje podrobnosti: »Trdina se je učil dolenjske govorice pri pivcih, ti so bili gotovo mnogoštevilni, a meni docela neznani; da se je tudi od Možeta učil^{13a} je samo ob sebi

¹¹ Marija (1842 v N. m., umrla ok. 1847), Ivan I (rojstni datum ni znan, umrl 1845 v Kandiji), Frančiška (roj. 1844 v Kandiji, umrla v Mali Bučni vasi 1865), Terezija (roj. 1845 v Kandiji, u. 1865 v Mali Bučni vasi), Ivan II (roj. 1847 v Kandiji, u. 1855 v Vel. Bučni vasi, Franc (roj. v Bršlinu 1849, u. 1868 v Mali Bučni vasi), Mihael I (rojstni podatki niso znani, u. 1856 v Veliki Bučni vasi), Mihael II (roj. 1857 v Veliki Bučni vasi, u. tam 1857), Ivan III (roj. 1859 v Vel. Bučni vasi, umrl ?). (Gl. rojstne in mrliske knjige v Šmihelu in Prečni.) — V lanskem novembru na Dunaju umrl dr. Leopold Picigas (1863 do 1955) je trdil, da sta Rupnikova sinova Janez in Jože bila njegova sošolca v ljudski šoli 1869/71, toda godec kakega sina Jožeta sploh ni imel (pismo dr. Turku 14. decembra 1932 v novomeški študijski knjižnici).

¹² Podatki povzeti po matrikah, gl. prejšnjo opombo.

¹³ Picigas dr. Turku 14. decembra 1932.

^{13a} Picigasova domneva se je izkazala kot pravilno (prim. Trdina ZD VI, 352, 357).

umljivo; enako je marsikatero debelo in neumestno šalo slišal od Možetovega spremljevalca, citraša Prelesnika; ta ni bil izbirčen v svojih besedah in primerih, je kar tje v dan kvasal. Oba sta bila ob ponedeljkih večkrat pri baronbirtu = Bevc št. 38, a tudi v Kandiji pri Jakšetu, zraven mostu. Pivcev je bilo dovolj tu in tam... Ko je banda nastopala, je bilo v prvi versti 5 ali 6 godcev, na krilni rog je igral Pica, peričin sin iz Kandije, a ta je že leta 1873 odšel k mestni bandi v Terst; na njegovo mesto je stopil Kresál; na basovski krilni rog je godel Papež; ta je bil tudi goslar in dobro izšolan godec; vmes med tema dvema so bili 3 ali 4 klarinetisti: Može = Rupnik, Merše in Mišič; klarinetist Gregorič je odšel 1872 v Metliko. Iz leta 1865 se pač ne morem spominjati, menim pa, da so bili 1865 tisti klarinetisti kakor leta 1870, ki se jih spominjam.¹⁴

Novo mesto je dobilo redno godbo šele 1854. Poprej se je le ob posebnih prilikah sestajalo okoli petnajst godbenikov, tedaj pa so meščani sklenili nabaviti godcem uniforme, kupiti instrumente in najeti stalnega kapelnika, da bi nabiral novince in jih vadil. Deset let po ustanovitvi je moštvo igralo že več sto arij, čardašev, četvork, galopov, mazurk, uvertur, maršev, valčkov in drugih skladb. Ob sredah popoldan in ob sobotnih večerih so igrali v mestu. Za to so prejeli osem bokalov vina in za en stari goldinar kruha. Kar so zaslužili pri pogrebih, na plesih, godovanjih, so si godci razdelili, le 1 gold. so morali vsakokrat oddati društveni blagajni.¹⁵ Čeprav je bila godba sestavni del mestne vojaščine, razen kapelnika, člani niso prejeli plače.

Leta 1875 so novomeški nemškutarji hoteli po vsej sili mestno godbo spremeniti v kazinsko. Posebno je delal na tem notar Formacher.¹⁶ Namera pa ni uspela, zato je Kazino osnoval svojo godbo, ki pa je štela le šest godcev.

Najbrž je bila možnost zaslužka tu večja, kajti tudi Može je prestopil od mestne godbe h kazinski.¹⁷

Prav tedaj je Avstrija namesto starih mer in uteži uvedla nove po francoskem vzoru. Novost je med kmeti zbudila veliko nevoljo, kajti bilo se je treba navaditi na nove merske enote, vrh tega nabaviti nova merila, predelati stare tehtnice itd. Kmetje so se bali, da bo novotarija še poslabšala njihov položaj, ta pa je bil prav tedaj slab zaradi gospodarske krize, velikih davkov in številnih bolezni, ki so uničevale ljudi in živino. Splošno nevoljo je lepo izrazil v dolgi zabavlji tudi Može. Pesem se začena takole:

Nova mera, nova vaga,
kdo se je zmislu tega vraga!
Literček in kilogram,
vem, de bom že spet goljfan.

¹⁴ Picigas meni v pismu 30. julija 1954.

¹⁵ N 21. sept. 1864, 312, Trdina ZS IX, 170/1.

¹⁶ N 30. jun. 1875, 220.

¹⁷ Trdina v notesu 16/6.

Potem, ko omenja nevarnost, da bo novost omogočila še večje izkoriščanje ljudstva, se pesnik znesel nad davčnimi izterjevalci in zaključil:

Jaz po kolnem kot hudir,
ker je vse po novi mer.
Mislim, de vse te novice
bodo dobre za goljflivce,
revež pa boš ubogi kmet,
ki boš mogel vse trpet.¹⁸

Možetova zabavljlca se je brž razširila med ljudmi in se je zanjo zanimala tudi oblast. Ob koncu leta 1876 si je Trdina zapisal: »Govori se, da bi bil godec Može tožen radi pesmi na nove mere in uteži, ko ne bi bil zdaj pri kazinski bandi.«¹⁷ Vendar tudi to ni pomagalo in Može je moral odsedeti v zaporu 48 ur. Naslednje leto je bila kazinska godba razpuščena in Rupnik se je vrnil k mestni godbi.

Posebno dobrodošel je bil Može na ohceti. Kadarkoli so ljudje v okolici Mirne peči pripravljali ohcet, so govorili: Može mora priti! Bil je namreč ne samo spreten godec, ampak tudi priljubljen prigodničar in »fakselmaher« in prav tak človek je ob svatovščinah vedno zaželen. V bogatih hišah so svatovali tudi po ves teden: v torek zvečer se je šlo na kranceljne k nevesti in nato k ženinu. V sredo zjutraj je bila poroka, nato gostija na nevestinem domu. Ko so odpeljali nevesto na ženinov dom, so svati ostali v nevestini hiši, drugi pa so se zbrali v ženinovi in svatovali v nji ves četrtek in včasih še v petek.¹⁹

Na take ohceti je prihajal Može s svojimi godci-rogači. Če so bili godci dobro pogoščeni in plačani, je napravil pesem z napevom vred. Čim bolje so plačali, tem boljša je bila pesem, se spominja Kalanec Janez Grabner. Tako je bilo tudi februarja 1880, ko sta se jemala Franc Povše s Podboršta in Uršula Slak z Goriške vasi. Tri dni so se gostili na nevestinem domu, tri dni na ženinovem. Pojedli so pri tej priliki eno kravo, enega prašiča, deset puranov in deset kokoši, popili pa 600 litrov vina.

Nevestino mater Ano je Može počastil s péto pesmijo:

Na Goriški vas
se živi za špas,
ker imajo vsega zadost.
Topolučarca
je dobra kuharica
pa nam vsem dobrotnica.

Nevesti Urši so veljali verzi:

Mela je ženno več,	Počakala bom še,
obeden ji nej bil všeč,	da pride Povše,
hitro jih je spravla preč.	jaz sem pa zvesta dekle.

¹⁸ Gl. Dolenjski list 4. marca 1955, št. 9 moj članek »Še o Možetovi pesmi o Novi meri in vagi«.

¹⁹ Posneto po Trdinovem opisu običajev v topliški fari 1877 (notes 22/43).

Ženin France je bil žendar, zato mu je godec zapel:

On je bil žendar
pa je šparov dnar,
bo tud dober gospodar.

Ko so se poslovili na nevestinem domu, je Može zapel:

Pujdemo od lēt, tam so spet bogat, so tud dobr stara mat. Tamkej na Podboršt smo pr dobr košt,	tam je tud za dnar lep trošt. Tam pr Špančeki smo pijančeki pa smo tud zaspančeki. ²⁰
--	---

Iz »Godčevskega hajmatšajna«, kakor ga imenuje Misjak, se vidi, da so bili Možetovi godčevski tovariši: Anton Šmon, Anton Mišič, Jernej Knafeljc in Janez Kresal.²¹ Njihov program pa je bil tak:

Nas je iz mesta pet rogačev
in piskačev,
polke, valčke, marše smo igrali.²²

Toda ta svatovščina je bila najbrž ena izmed zadnjih, ki se jih je udeležil Može. Kako so mu potekali zadnji dnevi, ne vemo. Sicer pa je zanimivo: kakor ve ljudsko izročilo povedati o njegovem zasebnem življenju le malo, tako se tudi njegove smrti ne spominja prav nihče. Tako nam morajo tudi tu priskočiti na pomoč suhi podatki iz matrik. Po 1868, ko mu je umrl sin Franc, sta z ženo imela le še enega sina, 1859 rojenega Ivana. Kam je izginil ta, ne vemo. Dne 20. marca 1880 je godcu umrla žena, 23. maja 1882 pa ji je sledil v grob še sam. Vzrok smrti: starost. Umrl je v Mali Bučni vasi 6; to je v nekdanji Jankovi hiši. Kakor rojstne hiše na Malem Kalu, tudi smrtne hiše v Mali Bučni vasi ni več, na njenem mestu stoji današnja Hrastarjeva.

II. Rupnikovo delo

Čeprav je od Rupnikove smrti minilo že nad 70 let, njegovo delo med ljudmi še ni pozabljeno in, kakor kaže, tudi še dobršen čas ne bo. Vzrokov za to je več: opeval je dogodke in ljudi, ki so zbuiali splošno pozornost, skladal besedilom tudi napeve ali pa je že udomačenim tujim melodijam ustvarjal primerne tekste.²³ Vedno pa je znal ubrati

²⁰ Zapela Ančka Kumljeva, podatke o pesmí gl. v tretjem delu te razprave pod št. 10.

²¹ Gl. moj članek »Dolenjska ohcet v Možetovih časih« v Dolenjskem listu 10. februarja 1956, št. 6.

²² Povedal Leopold Povše 30. decembra 1954 na Hmeljčiču.

²³ Pesem Prelepa so mlada leta, na primer, se poje podobno kakor splošno znana »Kje so moje rožice«.

pravi ljudski ton, tako da je preprostem Dolenjcu še danes blizu. O tem sem se lahko ponovno prepričal, ko sem, iskaje popolnejše variante, bral ljudem njim neznano besedilo. Na obrazih se jim je bralo zadovoljstvo, nekateri pa so celo pristavili: »Pesmi ne poznam, vendar jo je Može dobro zložil.«

Ker ni ohranjena nobena godčeva pesmarica, ni mogoče reči, kdaj je začel ustvarjati. Edini po vsej verjetnosti originalni manuskript (Pesem od Trške gorice) datira šele v 1873, prigodnica ob smrti prošta Arka pa je, čeprav je pet let starejša, nastala tudi šele, ko je bilo Možetu 55 let. Malo verjetno je kajpada, da bi ne pesnikoval že poprej.

Kako je ustvarjal? Ljudje trdijo, da je sredi dela na polju odšel v hišo, zložil v nekaj minutah pesem in se spet vrnil na delo. Sodba bo vsaj glede daljših tekstov močno pretirana. Pesmim je navadno zložil hkrati tudi napev. Kolikor gre za izvirno glasbeno tvornost, mora žal tudi v tej razpravi ostati odprto vprašanje, ker se piscu teh vrst ni posrečilo zainteresirati glasbenega strokovnjaka.

Ljudje so godca imeli radi. Kadarkoli se je zgodilo v okolici kaj nenavadnega, so govorili: »Bo že spet Može katero zložil.« Kljub temu je sodba starih ljudi o bohemskem gostaču prej trda kakor pa prizanesljiva: »Skladal je pesmi, delal pa ni rad,« ali celo: »Za delo ni bil, pač pa bolj za luksuz.«

Možetove pesmi so danes najbolj razširjene v bližini Novega mesta in Mirne peči, to je: v Regerči vasi, Prečni, Mali in Veliki Bučni vasi, Dol. Karteljevem in na Malem Kalu. Na pesnikovi domačiji sami vedo o njem razmeroma malo. Največ pesmi znajo: Misjak (Regerča vas), Kumljeva (Mala Bučna vas) in Krivčeva (Dol. Karteljevo). Izkušnja kaže, da so najboljši prenašalci Možetove pesmi godci in cerkvene pevke. Da so se pesmi do danes ohranile prav na omenjenem področju, ni naključje: vezane so namreč nanje že vsebinsko. Nekateri pa so segle tudi daleč drugam. Kolikor mi je znano, je bila Nova mera — nova vaga svoj čas znana na Viču pri Ljubljani, v Dupeljnah pri Lukovici na Gorenjskem, v zadnjem času pa še v Bušnji vasi v Beli krajini, na Mirni, v Godiču pri Kamniku in celo med našimi izseljenci v Ameriki.

Veliko pesmi se da vsaj približno datirati: najstarejša je po vsej priliki iz 1868, najmlajša iz 1880. Ker se dado postaviti v ta časovni okvir tudi nedatirane, lahko rečemo, da poznamo le tisto Možetovo delo, ki je nastalo v zadnjih petnajstih letih njegovega življenja.

Danes je znano razmeroma lepo število Možetovih pesmi: 15 v zakroženi celoti, dve v odlomkih, za tri pa vemo samo približno vsebino. Poleg tega se mu pripisujejo tudi take, ki so verjetno res sodile v njegov godčevski repertoar, pa po slogu in obliki sodeč niso njegove. naj na tem mestu naštejem tiste, ki se mu po mojem mnenju po krivici pripisujejo: Sm r t n i g l a s (= Rožce le en čas cveto. Delno se krije s Štrekljevimi št. 6368 s.), O d š t u d e n t a (Cigan si je zažgal tobak. To je le prevod iz nemščine, gl. Štrekelj IV, str. 299, št. 83), E n k r a t

je bla ena deklca, Jest sm boga reva iz Kumrova doma (to je v resnici varianta Vodovnikove, primerjaj Štrekljeve št. 8675 s.), Na Trški gori že dan zvoní (prim. Štrekelj, št. 466), Po Gracu po placu špancira vojak.²⁴

Pač pa utegne po mnenju Franca Misjaka biti Možetova tudi ta ali ona zabeljena šala izmed naslednjih: Deset zapud (1. zapud, 2. čez plut...), Od hlač (prim. Štrekelj 8234), Žnedarska (Ta žnedarska korajža in njegova učenost), Loterija (Izprašujemo vseh ziju), Oklic (Poslušajte oznanilu).

Možetove pesmi so večinoma prigodnice. Osebna vprašanja ga namreč ne vznemirjajo v toliki meri, da bi čutil potrebo po izpovedovanju. Dogodek, ki je zbudil splošno pozornost, je razgibal našega pevca in mu izvalil besedilo, največkrat pa hkrati tudi napev. Njegove prigodnice so nastale največkrat ob smrti mladega človeka ali pa ugledne osebe (novomeški prošt, prečenski župnik). V takih primerih skuša biti Može slovesen, skrbneje izbira podobe in, čeravno je njegova beseda okorna, je iskren, prepričljiv. Kot pravi kronist svoje ožje okolice, se seveda odziva na vse pomembnejše dogodke tistega časa, zlasti pa ga pretresajo hude elementarne nesreče, ki so v 70. letih teple dolenjsko prebivalstvo in še slabšale njegov že tako hudi gmotni položaj. Take nesreče so: živinska kuga, divje koze ali osepnice, huda toča 1873 in 1874. Bedne razmere na Dolenjskem pa je posebno pretresljivo prikazal tudi v pesmi o nabiranju češminja in uvedbi novih mer in uteži, ki so v ljudstvu upravičeno zbujale bojazen, da bodo še povečale izkoriščanje. — Eno pa nas pri prebiranju Možetovih pesmi preseneča, namreč: čeprav je tolikokrat z resnično osebno prizadetostjo opeval smrt mladih fantov in deklet, iščemo v njegovem delu zaman eno samo besedo o njegovi lastni družinski tragiki, ko mu je smrt jemala leto za letom v rani mladosti sinove in hčere. Človeku se skoraj ne zdi verjetno, da bi Može o njih niti enkrat ne zapel. Ali so se nemara te pesmi že pozabile, ker je šlo pač za otroke neznanega gostača in muzikanta? O tem lahko samo ugibamo.

Vsiljuje se tudi misel, da so nekatere Možetove prigodnice nastale po naročilu ali pa vsaj ob misli na plačilo. Stari Kalanec Janez Grabnar namreč pravi: »Čim boljše je bilo plačilo, tem boljše pesem je napravil.« Trditev bo treba popraviti v naslednjem smislu: Čim boljše plačilo je bilo pričakovati, tem daljšo pesem je napravil. Vsekakor da misliti tudi dejstvo, da so najdaljše pesmi prav tiste, ki so namenjene ljudem iz bogatejših, največkrat krčmarskih hiš (Rusovi Pepci, Bevčevim hčeram, Povšetovim in Slakovim).

Toda plačilo vendarle ni bilo edini vir Možetove inspiracije. Poleg prigodnic, ki opevajo uglednejše osebe, je zapel tudi veliko takih, za kakršne se ni mogel nadejati plačila. In prav vanje je Može vložil vso

²⁴ Smrtni glas navaja kot Možetovo Ana Krivec na Dol. Karteljevem, ostale pa Slavka Ložar iz Novega mesta, nečakinja Ančke Kumeljeve.

svojo pesniško silo, da lahko rečemo: nastale so iz prave notranje potrebe. To so najboljše Možetove pesmi (Pesem od Trške gorice, Češminka).

Tudi ne smemo prezreti ostrih zabavljič na ljudske napake in razmere, predvsem pa na bogatine (Češminka, Nova mera — nova vaga). V njih je prikazano ljudsko trpljenje in odpor proti izkoriščanju pretresljiveje in odločnejše kakor pri marsikaterem umetnem pesniku tistega časa in nemara je prav v tem eden izmed glavnih vzrokov Možetove popularnosti. Zaradi ene zabavljičice so mu grozili s tožbo, zaradi druge pa je moral celo za dva dni v zapor.

Pristen in prav drastičen je Možetov humor v šaljivkah. V njih se posmehuje svojim godčevskim tovarišem (Godčevski hajmatšajn), zavrača mnenje, da bi točo delali duhovniki (O toči), posmehuje se skupim sorodnikom bogatega Hočevarja, ker niso pogostili godcev, zabavlja izgubljenemu devištvu, slabi vzgoji otrok (Anton Može), šiba ljubezni željne Novomeščanke, ker žalujejo za odišlimi vojaki, se norčuje iz lišpavih deklet (Od kuge) itd. Tako nam vsebinsko dokaj bogata in pisana Možetova pesem kaže, da je imel resničen pesniški dar pa tudi smisel za dogodke svojega časa. To je pravi kronist lokalnega družbenega in družabnega življenja v 70. letih prejšnjega stoletja, ki zna ubrati zdaj elegičen, zdaj rezek satiričen, zdaj prizanesljivo hudomušen ton.

Možetova izobrazba je bila seveda zelo skromna. Knjižne besede ni obvladal, tudi vplivov umetne pesmi pri njem ni. Kot pravi ljudski pevec je posvečal vsebini večjo skrb kakor izrazu in obliki. Sploh je na vsebini glavna teža. Toda prav to pomanjkanje posebnih pesniških sredstev je vzrok, da ni nikoli izumetničen in osladen, pač pa trd in raskav. Kljub temu zna ubrati tudi nežnejši ton (Pesem od Bevčevih hčer) in se poslužiti finejše podobe (je mlada ku šiba).

Skrb za rimo je minimalna, oprta zgolj na narečni izgovor (farje — viharje, ubijane — pijane); razpostavlja jo enostavno: aabb. Kitica je največkrat štirivrstična, nekočlikokrat tudi trivrstična in petvrstična. Najbolj ljubi trohejsko mero.

Ko je Štekkelj pripravljaj svojo veliko zbirko naših narodnih pesmi, vanjo Možetovih ni sprejel, ampak jih je odpravil kot »nenarodne«. Čas je pokazal, da je bila njegova sodba napačna. Če živi namreč 70 let po smrti preprostega pevca vsaj deset njegovih pesmi med ljudstvom, potem moramo pač reči, da je bil to v resnici ljudski in torej tudi narodni pesnik.

III. Rupnikove pesmi

V naslednjem navajam vse doslej znane Rupnikove pesmi. Pri že objavljenih omenjam le mesto objave in najskromnejše podatke, pri neobjavljenih pa dodajam tudi tekst sam. Ker je možno, da bi se ta ali ona pesem še kje našla, upoštevam na koncu tudi tekste, ki so nam

znani samo po vsebini. Ker je vse ono, kar se pripisuje Možetu brez trdnega dokaza, omenjeno že v prejšnjem poglavju, je tu kajpada opuščeno.

1. PESEM OD † PROŠTA G. JERNEJA ARKOTA

Obj. Križ II (1952), 51. Omenja jo Trdina v ZS IX, 174, češ da se ne poje. Štrekelj jo je poznal, vendar ne objavil, tudi avtor mu ni bil znan (SNP III, 645, št. 85). — Novomeški prošt Arko, znanec pesnika Prešerna, je služboval v Novem mestu od 1852 do smrti 1868.

2. PRENAGLA SMRT

<p>1. Revni na svet,
ki ne ve popred,
kako in kdaj
bo treba umret.
Al' boš doma,
al' boš na pot;
nevarnost je povsod.</p> <p>2. Blo je julija
drugi dan,
blo je nekaj
čez poldan,
se je purfel vžgal,
ga udaril po glav,
leži na tleh krvav.</p> <p>3. Kdor bi tega ne verjel,
gledat gre naj v Karteljev,
kaj Francelj prav,
k' leži krvav,
naglo življenje dal.</p> | <p>4. Rad bi storil sveto spovd,
kakor uči cerkvena zapovd.
Rad bi sprejel sveto rešnje telo,
al' ni ga časa blo.</p> <p>5. Adijo sestra, ljuba mat,
vama želim roko podat;
pa, oh, adijo moram rečt,
ne vidmo se nič več.</p> <p>6. Rad bi od znancev slovo vzel,
prijatlje kušnu in objel,
roko podal, se z bogom sprav,
al nagli čas ni dal.</p> <p>7. Dekleta spleтайте krancelna
za lepga mladga Franceljna
in rožmarin naj bo v spomin,
da gre v večno z njim.</p> <p>8. Od karteljevskih fantov in deklet
danes želim slovo uzet.
Zbogom ostan ljub ledik stan,
sem tukaj pokopan.</p> |
|---|---|

Pesem je povedala 1954 Ana Krivec, roj. 1893, v Dol. Karteljevem, zapisala Ana Kresal, učiteljščnica. Znana pa je tudi v Mali Bučni vasi. — Franc Barborič, roj. 1847, se je ponesrečil pri razstreljevanju kamna 2. julija 1870 v Dol. Karteljevem (podatki g. Ivana Kastelca, župnika v Mirni peči).

3. PEISEM OD TERŠKE GORICE 19. JULI 1873

<p>1. Oh Luba Marija Dvica
Kakšna je Terška gorica
K je bla leipš ku Poradiš
letas pa groizda na dobiš</p> <p>2. Oh kaku smo bli učas veseli
K se je bližela Jeseni
usaki se je veselili
de bo ta sladki moštik piu</p> | <p>3. Leitas je pa use dergači
Ratali smo usi Berači
bodi sabeinek al pa kmet
usakmu kaže le petlet</p> <p>4. Peršla je bla strašna ura
Čes poile jeinu čez gura
strašna Toče velik piš
de je jemalu streihe s hiš</p> |
|---|--|

Peisem od Terške gorice 19 Julij

Oh Luba Marija Druca
Kakšna je Terška gorica
K' je bla lipi k' Bradiš
Leta ga govi da na dobiš

16

De bi luba vince Rodila
jen Debi Zeta blu obilu
lubu Zdravje Dej nam Buh
jen tui leta potrební krink
amen y Rupnik

Uga je la Pečasi Druca

Rupnikov rokopis »Peisem od Terške gorice«

(Izvirnik v Dolenjskem muzeju v Novem mestu)

5. Blisik grom jen strašna streila
dol od Neba je leteila
strašna Toče jen vihar
de taciga nej blu še nigdar | 6. Nebu strašno za temneilu
Sonce nej svetlobe jimeilu
mislit je blu lubi Kristjan
de zdaj bo gvišnu sodni dan |
|---|---|

<p>7. Uzelu je poile gorice
nej ostalu polovice
tudi na drevji ne peres
obenga Sadje na Derves</p> <p>8. Nabo žita nabo Mošta
ne enga veselige trošta
šliši se le jamer Jok
za stoin je deilu naših Rok</p> <p>9. Reis de bodi(!) dolga zima
Ker na bo ga glaška vina
žalostna bo tud Spomlat
K bo treiba Reizat jen kopat</p> <p>10. u sak bo jamrau de je suha
zraven bo še malu kruha
le kakšni drobni krumper
še kumej bo dobiu kater</p> <p>11. Neikater kolneje le Farje
zavol Toče jen viharje
jest pa mislim use dergač
zakaij nas Bog taku korabač</p> | <p>12. Neikater Člavik je huiš ku žvina
kader se na pije vina
Nebu zemlo je prekleu
za tu je vinu Bog od uzeu</p> <p>13. pride kletu ubijane
deilajo šeme pijane
na meist debi Castil Boga
pa še Drugem meru na [da]</p> <p>14. Kaj Pomaga Farje kleti
ne Sabeineki ne kmeti
prosimo lubiga Boga
de nam spet dobra leitna da</p> <p>15. de nam večni Bog ob varje
strašne toče jen viharje
nam požegna spet zemlo
de terta Spet Radila bo</p> <p>16. De bi lubu vince Rodilu
jen debi žita blu obilu
lubu zdravje dej nam Buh
jen tud leta potreibni kruh
amen</p> |
|---|--|

I Rupnik

Besedilu je dodan notni zapis (gl. sliko!). — Prepis je narejen po izvirnem rokopisu, ki je last Dolenjskega muzeja. — Eno varianto si je zabeležil 1874 Jože Bercer iz Št. Ruperta, toda brez navedbe avtorja. Od njega si jo je prepisal Trdina v notes (14/19—21). Objavljena je v Dolenjskem listu 19. novembra 1954, št. 46. Pesem poznajo vsaj v odlomkih številni Dolenjci in jo pripisujejo Možetu. Avtor je tako rekoč prepesnil poročilo o neurju iz Novic 23. julija 1873.

4. OD KUGE NA DRUGI STRANI KRKE

<p>1. Letos so res vse nadluge
Sliš se tud od žvinske kuge
Pri ljudeh strašne koze
Dost lepih ljudi skaze.</p> <p>2. Tudi dosti jih pomorijo
Če ljudje se prehladijo
Sliš se zmiraj čez vasi
Dase smrtni zvon glasi.</p> <p>3. Tam stoje vojaške straže
Ker se žvinska kuga kaže
Ob žvinca je vbogi kmet
Ne ve se reveš kam udet.</p> <p>4. Eni nalašč se lepotičje
in si mažejo obličje
Bog tega noče trpet
Iz kozam je štrafal svet.</p> | <p>5. Tudi že vsaka pasterka
vse kikle si pošterka
Zmeša si na glav lase
kob zletele ven ase.</p> <p>6. Mislim da zavol tega vraga
je tako šenica draga
Namest zrna je le snit
ki je tulk šterke na rit.</p> <p>7. Nektera pride z revne koče
Šroka, kot da pav ropoče
Nima kruha ne soli
Samo obroč jo veseli.</p> <p>8. Kob vstala bi zdaj zgroba mat
Nab je mogla več poznat
Če je bla kdaj njena hčer
Kadar se kiki našopir.</p> |
|--|--|

9. Poba komaj tolk odraste
Deše dobro krav ne pase
Že mora imeti dnar
De se kup en par cigar.	12. Če bo on kaj dolg odlašal
Tu ga nej nobeden prašav
Nove vere učenik
So študirali pri Bik.
10. Kob se zdaj naš oče zbudil
kako bise strašno začudil
Kam se je spreobrnil svet
V temu času, majhnih let.	13. Oh Ljub nebeški Oča
Kako se čudno svet obrača
Samo solnce ondukaj gre
Koder Bog ukazav je.
11. Tam se spet nakter vpira
Hoče imeti novo vero
Kaj bo reku Buh tastar
On mogočni gospodar.	14. Drugo je pa vse drugače
Vse sorte revščina nas tlače
Usmili se skoraj Bog čez nas
Daj nam učakat bulši čas.

Po pripovedi svojega očeta Antona zapisal približno 1904 njegov sin Franc Florjančič v St. Petru (Otočcu). — Zanimivo je, da navaja Štrekelj v SNP IV, str. 300, pod št. 92 in 129, prvo in šesto kitico kot začetni kitici dveh pesmi »godca Rupnika iz Novega mesta«, kar je seveda napačno. Iz zapisa A. Mrvarjeve, učiteljšnice, ki ga je napravila 1954 v Podgorju, vidim, da je pesem znana delno še danes, vendar se je strnilo v eno pesem troje kitic naše št. 3 in troje št. 4.

Pesem Od kuge ... je nastala verjetno po 27. avgustu 1873, kajti tega dne so Novice poročale o slabi letini in hudih kozah na Dolenjskem. Živinska kuga ali »turška goveja kuga«, kakor jo imenuje noviško poročilo, je razsajala najprej na Ogrskem in Hrvaškem ter v Slavoniji, nato pa so jo zanesli na Gorenjsko, v Krško vas in litijski okraj. Tri milje daleč naokoli od okuženega kraja se je po tedanjih predpisih smatralo za okuženo področje in ljudje so se smeli ganiti iz tega ozemlja le, če so se prej razkužili. Baje je kuga razsajala 1873 le na desnem bregu Krke, zato tak naslov pesmi.

Kakor navadno, je tudi v tej prigodnici Može porabil priliko, da ošvrka napake časa. Dekleta in žene so imele namreč navado, da so si po tedanji šegi škrobile spodnja krila s pšenično moko, namočeno v vreli vodi. To razsipavanje v času slabih letin Može hudomušno navaja kot vzrok, da je pšenica tako draga.

5. O TOČI

Te salamenske coprnce so uržah, da smo srotice, ker tolko toče narede, de vsako leto gre.	Pa tega ni blo nikdar poprej, kot zdaj te leta dvej, pa nekater modri možje za resnico to drže,
--	--

da točo dela far.
Pa tega nej blo še nikdar,
hudi veter in sape
pa nam točo narede.

Povedal 9. julija 1953 Franc Misjak. — Toča je na Dolenjskem posebno v vinorodnih krajih običajna stvar, toda nepopisna škoda, ki jo je napravila dve leti zapored, 1873 in 1874, je ostala še do danes

živa v ljudskem spominu. Ker so kmeta prav tista leta teple še druge nadloge (slabe letine, osepnice), so vraževerni ljudje videli vzrok nesrečam v pregrešnem življenju ali pa so dolžili krivde škrate, coprnice in celo duhovnike. Sploh je bila močno razširjena vera, da delajo točo duhovniki. O tem govori večkrat tudi Trdina (gl. ZD VI, str. 360—1). Može je torej napravil pesem o toči, ki je divjala 19. julija 1873 (naša št. 3) in 12. avgusta 1874 (št. 5).

6. PEISEM OD 3 BEUČEVIH HČER

1. Leipi spomladni čas
Veseli je za nas
Rože lepo cvidajo
Tički leipo pojejo
pa le mailni čas	9. Spet čes leite dvej
Preteklu je zdej
Leži spet Johana
Spet osnaist leit stara
Ku preit une dvej
2. pride zima mraz
z beizijo od nas
U Druge deže
So tiče z beizale
Nej jih več pernas.	10. Johana nar mlaiš
Jumel b je bli raiš
Use premožeine
Za nenu živlejne
Use dal bi bli raiš
3. Tud pred peteimi leit
jest šlišeu sem peit
Tri mlade sestriče
Vesele ku tiče
Nej jih več na sveit	11. Oh preuboga mat
spet mora jokati
Oh pre ubogi oče
Solzice pre toče
Neč nej zpomagat
4. Z leteile so preč
Al nazaj nič več
K nam ne perletijo
zemle jih pakrije
Za u selej so preč	12. Dnarje jen blagu
Use nič nej bagu
Use hitru mine
Ku dim u luft zgine
I nikjer ga nej blu
5. Pepca gre nar prejt
že pret peteim leit
Je sveit za pustila
dvej sestri pustila
Še zdrava na sveit.	13. Pagleite sestric
Tri leže u štric
Po osnaist leit stare
So djane na pare
ureidnu je solzie
6. Kumej leita Dvej
Preteklu še nej
Maričko ta drugo
Spet djal smo jo u trugo
U merle so dvej	14. Kdur misli na sveit
Pre usaka [= previsoko] leteit
Kaj peismico mojo
To večkrat za poje
Z paznau bo ta sveit
7. Stara osnaist leit
Ku pepca papreit
Je mogla u mreiti
U osnaistimu leit
Za pustit ta sveit	15. Donis vas peilam
K tej mladi Johan
Pagleite vam kličem
Fantam jen deklíčem
Taku bo tud zvam
8. Johana še zdej
Tu mislila nej
Je zdrava ku riba
Je mlada ku šiba
spet u merla je zdej	16. Tri mlade sestre
Zdej u grobu leže
Vse mlade ku Rože
Use leidik bres može
U večnost so že

<p>17. Počivaite u mer
Use tri lube hčer
Za leip stan dekliški
nij krancel deviški
Bo večnu za cer</p> | <p>18. Spreimil smo leipu
Use tri taku
Obena naveisto
Iz noviga meista
Je neismo taku</p> |
|--|---|
19. Vaš ženem nej bo
Ta kriš nad glavo
Počivaite srečnu
Per nemu na večnu
On zbudu vas bo

Pesem danes ni več znana. Rokopis, ki ga je napravila okorna kmečka roka, je 1918 podarila Frančiška Kušljan iz Kandije dr. A. Turku in se hrani v njegovi zapuščini v novomeški Študijski knjižnici. — Jožefa, Marija, Johana so bile hčere Ivana Bevca, lastnika hiše št. 38, kjer se je po domače reklo pri Baronbirtu. V to krčmo je zahajal ob ponedeljkih tudi Može. — Vse tri Bevčeve hčere so umrle za jetiko: Jožefa, stara 18 let, 1869; Marija, 18 let, 1872; Johana, 17 let, 17. septembra 1874. Tedaj je nastala tudi Možetova pesem.

7. ČEŠMINKA

Objavljena v Dolenjskem listu 7. januarja 1955, št. 1, po prepisu dr. Turka, ki ga hrani Študijska knjižnica M. Jarca (ms 1/VIII, 26 c). Izvirnik je podaril 1932 dr. Leopold Picigas Dolenjskemu muzeju in je zdaj izgubljen, ohranjen pa je Turkov prepis. — Pesem je nastala v 70. letih, ko so si revni ljudje pričeli služiti kruh z nabiranjem češminja in ga prodajati v mestu. Češminka je nastala pred zimo 1876/77, kajti tedaj si je Trdina zapisal v beležnico: »Narodni pesnik Može sedel v zaporu 48 ur radi satire, katero naredil v dolgi slani pesmi na nove mere in uteži. Že pred mu se grozil s tožbo trgovec Gustin, ker ga je počastil z 2 pesmama, v eni radi lova... in pa radi nakupovanja češminja.« (Notes 16/14.)

8. LETA 1876, KO JE ODSEL ZADNJI JÄGERBATALJON IZ NOVEGA MESTA Nº 19

Bilo je sredi meseca aprila ko so po celem mestu Babe za upile. Šu bo iz Mesta Bataljon kjer svojga nikdar več vidla nebom.	Katere so bile bolj ta friške so šle žnim skoz gori do Šiške. Ene celo do Trebnje katere so bile bolj potrebne.
--	--

Ene do Mirne peči
nazaj pa iz solznimi očmi.
Katere so bile pa ta namarne
pa samo okrog Kasarne
pa leze koker duh
pa se tiplje po Trebuh.

Zapisal Franc Misjak 1952. Dr. A. Turk si je 1954 zabeležil varianto, obsegajočo 14 verzov. Začenja se: »Sedemnajti dan aprila...« in konča s kitico, ki je jaz nisem nikjer slišal, dasi je pesem precej znana:

Treba bo zibiko
pa tudi cibiko.
Zdaj pa dalmatinske cure
boste 'mejle zlate ure.
Zdej pa le Dalmatince pobijte
pa kmal' nazaj prite!

(Turkova ostalina v novomeški Študijski knjižnici, ms 1/II, 60.)

Tudi Trdina je na svojevrsten način glosiral odhod vojakov iz Novega mesta: »Odšedši zibnarji (7. batalj. lovcev) zapustili so tu 14 zibnarčkov.« (Notes 16/3.)

9. NOVA MERA — NOVA VAGA

Ena varianta te pesmi je objavljena v Dolenjskem listu 3. decembra 1954, št. 48, druga pa 4. marca 1955, obakrat s komentarjem. Prvo kitico navaja kot »nenarodno« Štrekelj v SNP IV, str. 307, št. 233, vendar brez avtorjevega imena.

Pesem je nastala 1876, ko je stopila v veljavo uredba o novih merah in utežeh. To je najbolj razširjena Rupnikova pesem. Med 1880 in 1897 je bila znana na Viču pri Ljubljani (sporočilo prof. J. Jarca po pripovedi njegovega očeta), kasneje pa še v Dupeljnah pri Lukovici (vikar I. Gerčar v Prečni). Ko je Dolenjski list 3. decembra 1954 prinesel krajšo varianto iz Regerče vasi, se je oglasila z obsežnejšo med drugimi tudi naša rojakinja Josephine Kral iz Chicaga, kakor si jo je zapomnila po pripovedi svojega očeta Jožefa Kulovca, godca iz Uršnih sel. — Dr. Milko Matičetov pa me je opozoril, da je pesem znana tudi v Godiču pri Kamniku. Tam si je namreč 1. aprila 1951 zapisal dr. Emilijan Cevc naslednjo varianto, ki mu jo je povedal devetdesetletni Rezmanov oče:

Pesem od ta novah mer

Paršu je zagorsko vetar,
parnesu je paršneti metar.
Litār, metar, kilogram,
tega vruga ne poznam.
Manši mera, manši vaga,
xdo s je zmislu texa vruga,
ker tega vruga na poznam.

10. NA GORIŠKI VAS

Zapela Ančka Kumljeva 24. januarja 1956, stara 75 let, objavo glej spredaj. Varianta, ki jo je povedal Leopold Povše (roj. 1881) leta 1954, je objavljena v Dolenjskem listu 10. februarja 1956, št. 6. Čeprav je

Povše sin ženina Franca, ki mu je Može na svatbi pel, se zdi, da je besedilo Kumljeve vernejše. — Ker je bila ženitev 3. februarja 1880, je tedaj nastala tudi pesem.

11. PRELEPA SO MLADA LETA

Oj, spomladna rožica,
kako hitro vene,
leta Pepce Rusove
naglo so minule.

Stara komaj dvajset let,
dopolnila že ta svet,
danes mogla je umret,
danes mogla je umret.

Skupaj že se zbirajo
njene tovaršice,
rožice nabirajo,
nosjo skup cvetlice.

Lepi zelen rožmarin
za nedolžnih let spomin
pa bo šla v večnost z njim,
pa bo šla v večnost z njim.

Kaj pa naj jaz za spomin
podam vam,
fantje in dekleta? —
To naj vam bo v spomin,

za vaša mlada leta,
ne bodite brez skrbi,
če vas naglo smrt dobi,
če vas naglo smrt dobi.

Že zvonovi mil' pojo,
že je poravnana,
krsta je pripravljena,
jama je skopana.

Štirje fantje fist možje,
pušeljčke pripenjajo,
jo k pogrebu nesejo,
jo k pogrebu nesejo.

Vsi farmani
in farmance,
ki ste me poznali,
mene ne pozabite,

ko v grob me bojo djali.
Vsi me pridte pokropit
in do groba me spremit
in do groba me spremit.

Pesem je zapela 21. oktobra 1954 61-letna Ana Krivec v Dol. Karteljovem, zapisala učiteljšnica Ana Kresal; spada med najbolj razširjene Možetove pesmi. — Pepca je bila hči 1½ gruntarja Franca Rusa, po domače Sosedca, ki je gospodaril v Mirni peči št. 17, kjer je danes Potočarjeva gostilna. Pepca se je rodila 1855 v tretjem Rusovem zakonu in je umrla 8. marca 1880, stara pet let več, kot ji prisoja pesem. Kakor pripoveduje Trdina, ki je Rusovo gostilno večkrat obiskal, so bili to taki bogatini, da se kmetje niso upali snubiti razvajenih hčera. (Podatke iz matrik mi je poslal žup. upr. Ivan Kastelic iz Mirne peči.)

12. ANTON MOŽE

Anton Može je imel sine tri
Vsi so študirali v Kresi
naučili so se naj pred
da znajo vsaka vrata brez Klučev odpred.
Imel je tri sestrice

vse so bile žive tice.
Prva je bila Jerca
ta je vzela Konjederca
Dve so pa ledig ostale
pa so se obej skurbale.

Zapisal Franc Misjak 1952. Po njegovem mnenju bi se ta zabavljičica nanašala na godca samega, kar pa ne drži, ker ni bil Anton. Za katerega Možeta gre, mi ni znano. — Možetovi sinovi so se učili v Kresiji —

pomeni, da so bili zaprti, kajti v tej zgradbi (danes prostori novomeške študijske knjižnice) je bilo od 1850 več let okrožno sodišče. Konjederici so se pisali za Erbežnike in so stanovali v Kačji ridi (Potočna vas).

13. GODČEVSKI HAJMATŠAJN

Povedal Franc Misjak 9. julija 1953, objava v Dolenjskem listu 10. februarja 1956, št. 6.

14. SMOLINJSKI ROŽMARIN

Snoč m je ukraden rožmarin,
po celi vas sem šla za njim,
sej kdor ga je ukral,
ta bo plačal,
da se bo v hlače usral.

Šla sem gori k Debevc,
al kaj m je povedal ta prokleti bebc:
»V rit me piš ti in tvoj rožmarin,
še rit s na brišem z njim!«

Zraven je pa bla ena Blatnica:
»Jest pa eno kahlco imam,
k t' jo iz srca rada dam,
pridi po njo pa ga boš posadil sam!«

Povedal 9. julija Franc Misjak kot Možetovo in je znana tudi v Dol. Karteljevem, kar bi domnevo potrjevalo. V Prečni sem čul, da je pravi naslov Smolinjska Katrica. (Prim. tudi št. 296 v Glonarjevi Slovenski pesmarici, Lj. MCMXL.) — Po Misjakovi razlagi je Debevec kmet Lenart iz Smolinje vasi, Blatnica pa pravo ime.

15. OH PREZALOSTNA NOVICA

Oh prežalostna novica
Od gospoda Janeza.
Kako so bli oni nesrečni
na svetega Tomaža dan.

Meli so enga konjiča
bistrega in zalega,
ni se bal nobenga griča,
kamorkol zasedli ga.

Ko so zjutraj zgodaj vstali,
prva misel je bla ta,
k Svetmu Križu it mašvati
za dušico rajnega.

Kojnič je začel dirjati
in pa močno ke navzdol,
mogli so dol ž nega pasti
in to bridko smrt storit.

Zdaj mi pa pri farni cerkvi
že zvonovje mil pojo,
ker našga dušnega pastirja
zdaj k pogrebu nesejo.

Povedala Ančka Kumljeva 23. februarja 1954. Pesem se poje. Po njenem mnenju se pesem nanaša na nekega prečenskega duhovnika, ki je tam služboval pred Janezom Bačnikom, se pravi pred 1844. Po mnenju starih ljudi v Prečni pa gre za dogodek, ki se je pripetil pri Žužemberku (sporočilo vikarja I. Gerčarja). Ker pa je pesem znana na več krajih, se mi vendarle zdi verjetnejša navedba Kumljeve, ki trdi, da je gospod Janez hotel pojezditi k podružnici sv. Križa na Gor. Kamencah, pa se je ponesrečil pri potoku pod Hudim.

16. O JANEZU HOČEVARJU (FRAGMENT)

— — — — —
hodil je okol otožen —
mislil' smo, da je francožen itd.

Pesem je nastala 1872 in danes ni več znana. Gornja dva verza je poslal 14. decembra 1932 dr. L. Picigas dr. A. Turku kot Možetovo in pripomnil: »Dne 23. 2. 1872 je umrl Janez Hočevvar, Antonov brat!, najbogatejši meščan; z godbo so ga spremili na pokopališče; ker pa godci niso dovolj (Može pravi: nič) prejeli, je ta zložil smešilno pesem na Hočevvarja.« — »Francožen« pomeni: spolno bolan.

17. FILIPA, JANEZA BERGAN... (FRAGMENT)

Filipa, Janeza Bergan,
jih ni več, sta šla drugam...

Zapisala 1955 po pripovedi svoje matere A. Murgelj, učiteljšnica, doma na Daljnem vrhu. — Janez in Filip Lokar, p. d. Berganova, sta bila doma v Gor. Karteljevem št. 3. Filip je umrl 4. oktobra 1873, star 15 let, Janez pa 24. decembra istega leta, star 19 let. (Sporočilo žup. upravitelja v Mirni peči I. Kastelca.)

*

Naslednje tri pesmi niso znane niti v odlomkih, zato sem jim dal naslov jaz, kakor sem to storil pri št. 16 in 17.

18. O TRGOVCU GUSTINU, KI JE USTRELIL MAČKO NAMESTO ZAJCA

Trdina si je zapisal 1876/77 v notes: »Že pred mu se grozil trgovec Guštin, ker ga je počastil... radi lova (ustrelil bil je mož na šmiheljskem polju mesto zajca mačko...)« (16/14).

Guštin je imel trgovino v Novem mestu v današnji Kopačevi hiši na Glavnem trgu 4, in je kupoval od siromašnih nabiralcev češminje. V Češminki mu je Može vzdal ime Agoštin.

19. KAKO SO V TRŠKI GORI GROZDJE KRADLI

Pesmi se spominja Franc Jaklič, roj. 1875 v Veliki Bučni vasi, vendar besedila ne zna, prav tako ne njegova sestra Ančka Kumljeva.

20. O KUJARJU Z GOR. KARTELJEVEGA,
KI STA GA UMORILI ŽENA IN HČI

Pesmi se spominja godčev pranečak Jože Rupnik, današnji gošpodar na Malem Kalu št. 5. Morilki so za kazen obesili v Marofu v Novem mestu.

Résumé

UN POÈTE ET MUSICIEN POPULAIRE DE BASSE CARNIOLE

L'auteur trace le portrait d'Ivan Rupnik dit Može, musicien et chanteur populaire de Basse-Carniole, qui vivait au 19e siècle aux environs de Novo mesto. Bien que plus que 80 ans se soient écoulés de sa mort, ses chansons sont, aujourd'hui encore, fort en vogue parmi le peuple de la contrée de Novo mesto. La plus fameuse, «Nouveau poids — nouvelle mesure» (Nova mera — nova vaga, satire contre le système métrique) s'est repandue même plus loin; on la connaissait et on la connaît même encore aux environs de Ljubljana, en Carniole Blanche et même parmi les émigrés slovènes à Chicago.

Jusqu'aux temps récents, les historiens de littérature et les ethnographes ignoraient l'existence de Rupnik. C'était à tort, car par l'importance de son oeuvre et par sa popularité, Rupnik appartient au même rang que les poètes déjà longtemps célèbres Kračman et Kančnik.

Excellent connaisseur du peuple de Basse-Carniole, l'écrivain Ivan Trdina le mentionne, à plusieurs reprises, dans ses écrits et dans ses carnets personnels. Toutefois, dans la revue «Omika», où il parle d'une manière assez détaillée des poètes populaires de son temps et appartenant aux environs de Novo mesto, il n'en fait mention que par une brève remarque sans même citer son nom. Malgré cela, de tous les poètes dont Trdina parle, le nom et l'oeuvre du poète anonyme de Bučna vas, Ivan Rupnik, ont gardé, jusqu'à présent, parmi le peuple, la plus grande popularité.

Karel Štrekelj, auteur du recueil le plus important de chansons populaires slovènes (4 vol., 1896—1923), connaissait bien l'oeuvre de Rupnik, mais il n'a publié que trois de ses chansons, et cela encore en fragments, étant d'avis qu'elles n'étaient pas «populaires».

Le «Križ», une feuille religieuse de Novo mesto, publia, en 1932, une chanson de Rupnik intitulée «Chanson à Monsieur Barthélemy Arko, prévôt» (Pesem od prošta gospoda Jerneja Arkota), et l'on y remarque que Može (comme l'appelle Trdina) et Rupnik (comme le cite Štrekelj) sont la même personne, le premier nom étant son surnom, et l'autre son nom propre.

Ivan Rupnik (1813—1882) naquit de parents paysans à Mali Kal près de Mirna peč. On ne sait presque rien sur sa jeunesse et l'on ignore où il a appris à lire et à jouer la clarinette. On suppose que, lors de son mariage, en 1842, il fût cabaretier à Novo mesto. A plusieurs reprises, il a changé de domicile. Il gagnait son pain en musicien auprès de la Musique Municipale de Novo mesto et jouait aux foires et aux noces, en menant la vie misérable de bohème populaire. Il a eu neuf enfants, mais tous sont morts très jeunes. Malgré tout, il était de nature joyeuse et fut toujours volontiers accueilli, avec ses compagnons musiciens. A telle occasion, il composait, en passant, une chanson avec la mélodie.

Aujourd'hui on connaît 12 chansons complètes de Rupnik. Cinq d'elles ne se sont conservées qu'en des fragments ou ne sont connues que par leur contenu. Les sujets en sont pour la plupart le mort de jeunes gens et de jeunes filles ou de personnes notables, des assassinats, des catastrophes naturelles, l'institution de nouveaux règlements menaçant d'aggraver les misérables conditions de vie du peuple de Basse Carniole, la triste vie des ramasseurs de berberis, les vices des contemporains, etc. Malgré son instruction assez modeste, il a réussi à trouver des accents sincères pour exprimer sa compassion envers des parents malheureux, mais aussi des jugements atroces des circonstances de vie opprimant ses contemporains. La chanson de Rupnik est l'image émouvante des conditions sociales désolantes en Basse Carniole, vers la fin du 19e siècle.

La vie a démontré que le jugement de Štrekelj sur Rupnik poète a été faux, car un poète dont l'oeuvre continue à vivre parmi le peuple pendant presque un siècle, est bien un poète populaire par excellence.